

վերջանում են լուսնածեւ, Թարգամոս, Քարթ-
լոս, Մծխէթոս, Գարգարոս եւ այլն. նոյնը
պատահում է նաեւ յետնագոյն դարերում
Մուրվանոս, Միրվանոս եւ այլն, փոխանակ
վրացաձեւ Մուրվանի եւ Միրվանի վերջաւո-
րութեան:

Ի մէջ այլոց ուշագրաւ է հայերէն Բիւր
(10.000) բառն, որ վրացերէնում Բեվր-ի
է, ուրեմն հայերէնում եւս սկզբնաբար՝ Բեւր
է եղած եւ ապա մնացած է Բիւր: Վրացերէն
Բէվր-ին (Բեւր) նշանակում է շատ:

«Մենք ունինք շատ բառերը, գրում է
Աճառեան, որոնց ստոյգ արմատը տալիս են
մեզ վրացերէն բառերը». եւ բերում է բազ-
մաթիւ օրինակներ:

«Դժբախտաբար, շարունակում է նա,
մինչեւ այժմ (1898), ոչ մի գիտական աշ-
խատութիւն չէ կատարուած այն փոխառեալ
բառերի մասին, ոչ մեր ազգային, ոչ վրացի
եւ ոչ էլ օտար լեզուաբանների կողմից: Մի
սյուսկիսի աշխատութիւն օգտակար է ոչ միայն
վրացերէն լեզուի քննութեան եւ նրա աղ-
բիւրների հետ լաւ ծանօթանալու, այլ նոյն
խիւսկիսի լեզուի համար, որովհետեւ այս
փոխառութիւնների ուսումնասիրութեամբ
մենք կարող ենք լուծում գտնել հայ լեզուի
հնագոյն հնչիւնների, մասնաւորաբար երկ-
բարբառների նկատմամբ մեր ունեցած տա-
րակոյտների համար...: Վրացերէն փոխա-
ռութիւնք հայերէնից՝ ունին այնչափ հնու-
թիւն, որ կարող են մինչեւ Բ. դար բարձրա-
նալ...»⁹:

Եւրոպայում վրացերէն լեզուի վերաբե-
րեալ առաջին հրատարակութիւնն եղել է
Հոսմում, 1629ին, որ վրացերէն-իտալերէն
համառօտ բառգիրք է: Հոսմում է տպուած
նաեւ վրացերէնի առաջին ֆերականութիւնը,
լատիներէն լեզուով, 1649ին, որ իր երկրորդ
ստղագրութիւնն է ունեցել 1670ին:

Ռուսերէն լեզուով առաջին հրատարա-
կութիւնն է վրացերէնի Բառարան, տպ. Պե-
տերբուրգում, 1822ին, որ ընդամէնը 2671
բառ է պարունակում: Դրանից յետոյ է, որ
մի վրացի գիտնական, Դ. Չուրիւնով, հրա-
տարակեց իր ընդարձակ բառգիրքը, 1840ին,
վրացերէն- ռուսերէն եւ գաղղիերէն, նոյն-
պէս տպ. Պետերբուրգ: Նոյն գիտնականն
ունի նաեւ վրացերէնի համառօտ քերական-
ութիւնը՝ ռուսերէն լեզուով, տպ. 1855ին:

⁹ Արարտ, 1898 Յուլիս-Օգոստ. որ տեղ բե-
րում են նաեւ օրինակներ:

Ուշագրութեան արժանի են գերմաներէն
լեզուով կատարուած ուսումնասիրութիւն-
ները, որոնցից յիշենք, Ա. Դիրլի ֆերակա-
նութիւնը¹⁰ Վիեննա-Լայպցիգ (առանց տա-
րեթիւի) եւ Ֆր. Յորէլի¹¹ ֆերակախու-
թիւնը՝ Հոսմում տպուած, 1930ին: Կարեւոր
աշխատութիւն է նաեւ Դէյտերսի¹² հեղինա-
կութիւնը:

Իսկ իբրեւ բառարան՝ յայտնի է Մէկլե-
րայնիւր¹³:

Սակայն վրացերէնի նուիրումը հեղինա-
կութիւնների մէջ առաջին տեղը բնականա-
բար պատկանում է միշտ ակադեմիկոս Ն.
Մարի գրուած քննարկն, որոնցից յիշենք:

Н. Марръ, Основные таблицы къ
Грамматика древнаго грузинскаго языка,
С. Петерб. 1908.

Н. Марр, Грамматика древне лите-
ратурнаго грузинскаго языка. Ленинград
1929.

Н. Марр, Посодіе для изученія лса-
вого грузинскаго языка. Ленинград 1926
եւ վերջապէս նորագոյնը, գաղղիերէն լեզուով:

N. Marr et M. Brière, La langue géor-
gienne, Paris 1931.

Այս ֆերականութիւնն եւրոպացի արեւ-
ելադէաների ուշագրութիւնն է գրուած իր
երեւալու օրից: Նա խիստապէս վրացերէն լե-
զուի եւ գրականութեան նախնական շրջանի
օրէնքներն է աւանդում, որ մեծ տարբերու-
թիւն չունի այժմեան գործածական վրա-
ցերէնից: Մարի անուան իբրեւ հեղինակ
կցուած է Մ. Բրիէրի (M. Brière) անունն,
որովհետեւ այս վերջինն է եղած, որ Փրան-
սերէն խմբագրութեան մէջ մեծ մասնակցու-
թիւն է ունեցած եւ նրան տուած է՝ Եւրո-
պայում կիրարկուած ձեւեր եւ ըստ այնմ ֆե-
րականութիւնը բաժնած որոշ մասերի:

ՍԱՐՈՒՆԱՆ

¹⁰ A. Durr, Theoretisch-praktische Grammatik
der modernen georgischen (grusinischen) Sprache.
Wien-Leipzig.

¹¹ Fr. Zorell S. J., Grammatik zur altgeorgi-
schen Bibelübersetzung, mit Textproben und Wörter-
verzeichnis. Roma 1930.

¹² Gerhard Deeters, Das karthwelische Ver-
bum. Leipzig 1910.

¹³ R. Meckelein, Georgisch-deutsches Wörter-
buch. Berlin 1928.

ԳԿՏ. Հ. ՎԱՀՆԵ ԻՆԳԼԻՐՁԵՆԻ
ԱՅԽԱՏՈՒԹԻՒՆԸ «ՀՅՅՍՏԱՆ Ս. ԳՐՔԻ ՄԷՋ»
(ARMENIEN IN DER BIBEL)

ՔՆՆԱԳԵՍՈՒԹԵԱՆ ԱՌՋԵՐ

Ստորեւ կը հրատարակեմք ֆաղուածա-
բար Գկտ. Հ. Վ. Ինգլիզեանի «Հայաստան
Ս. Գրքի մէջ» աշխատութեան նուիրում
գրախօսականները, ուսկից կը տեսնուի, քե-
ի՞նչ ընդունելութիւն գտաւ յիշեալ աշխա-
տութիւնը Եւրոպայի մասնագէտներու քով:
Ուրախալի է տեսնել, որ ընդհանուրին տպա-
ւորութիւնը լաւ է եւ ամէնիսկ ալ միաբերան
կը գնահատեն Հեղինակին բազմակողմանի
հիմնութիւնն եւ գործին մշակման համար
տարած խնամքը:

ՆԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1. Franz Zorell S. J.: Biblica (Roma),
XIII (1936), էջ 385—386:

«Հեղինակը հետաքրքրական, Ս. Գրոց
մեկնութեան համար ոչ աննշանակ, բայց ինչ
ինչ դժուարութիւններով եւ իրարու հակոտ-
նեայ կարծիքներով մթաղնած առարկայ մը
խուզարկութեան նիւթ ընտրած է...: Աղ-
բիւրներու չափազանց հարուստ ցանկ մը
գործը կը կանխէ: Հին, Միջին եւ Նոր դա-
րէն բազմաթիւ պատմական, աշխարհագրա-
կան, ազգագրական, մեկնողական եւ ուրիշ
գործերու կը զիմէ...: Ս. Գրքի մեկնիչնե-
րուն համար ալ կը գտնուին ինչ ինչ հետա-
քրքրական եւ կարեւոր ճշգրտումներ...: Որ-
չափ կը գիտեմ հեղինակը ժրջանն ու աշա-
րուջ կերպով աղբիւրները գործածած է...:
Հեղինակը մեր առջեւ կը դնէ գործ մը, որ
ամէն Հին Կտակարանով զբաղողը կը շա-
հազարգոյ է եւ ամէն մարդ, որ հեղինակին
չօչափած հարցերով կը զբաղի, պէտք չէ այս
զերքն անտեսել»:

2. J. Lebon: Le Muséon (Louvain), 49
(1936), էջ 145:

«Այս՝ Ս. Գրքի հայ թարգմանութեան
1500ամեակին առթիւ հրատարակուած ու-
սումնասիրութիւնն աչքառու է հեղինակին
ցոյց տուած իրապէս եզակի հմտութեամբ...:
Երկասիրութիւն մը, որ անտարակոյս շատ
աշխատութիւն արժած ըլլալու է եւ որ շատ
հետաքրքրութեամբ պիտի կարդացուի Ս.

Գրքի եւ հայ հին պատմութեամբ զբաղող-
ներու կողմէն»:

3. R. Janin: Écos d'Orient (Paris), 40
(1936), էջ 249:

«... Այս զանազան խուզարկութիւնները
յեցած են առատ եւ հիմնաւոր փաստերու
վրայ, որոնք հեղինակը կը հանէ ամենա-
վերջին գիտերէն եւ Վերին-Միջագետքի եւ
անոր սահմանակից զաւառներու վրայ արդէն
խիւստ տեսած ամենալաւագոյն ուսումնա-
սիրութիւններէն: Հետեւաբար զանոնք կար-
գալն կրկնակի շահեկանութիւն ունի, այնու-
որ անոնք տեղեկութիւն կու տան մեզի ոչ
միայն Հայոց, այլ եւ անոնց սահմանակից-
ներու մասին, քրիստոնէական թուականը
կանխող դարերուն մէջ»:

4. K. Mlaker: Orientalische Literatur-
Zeitung (Leipzig), 1936, էջ 696—697:

«Առաջիկայ մենագրութիւնն... իրական
պակաս մը կը լրացնէ. որովհետեւ թէ՛ Հին
Կտակարանով եւ թէ՛ հին արեւելքի պատ-
մութեամբ զբաղողը սովորաբար հայերէնի
բաւականաչափ ներշունչ է անոր հարուստ
աղբիւրներն ու մատենագրութիւնը շահա-
գործել կարենալու համար: Արդ ուրախա-
նալի է որ ծննդեամբ հայ մը, որ իւր հայրե-
նիքի պատմութեան եւ բոլոր աղբիւրներուն
կատարելապէս ծանօթ է, Ս. Գրքի այն տե-
ղիքներով կը զբաղի, որոնք Հայաստանի կը
հային...: Ըստ այսմ այս ուսումնասիրու-
թիւնը շատ արդիւնաւէտ պէտք է նշանակել,
մասնաւորապէս Հին Կտակարանի պահպա-
նողական տեսակէտը հաստատուն բռնելով:
Ամէն պարագային այս եզրակացութեանց
հիմնական արժէքը պէտք ենք շեշտել»:

5. Dr. H. Stieglecker: Theol.-prakt.
Quartalschrift (Linz), 89 (1936), էջ 871:

«Այս նշանակալից գործը կը խօսի հիմ-
նական ու խորագին կերպով Ս. Գրքի այն
տեղիքներու մասին, որոնք Հայաստանի հետ
սղերս ունին...: Պարտական ենք հայ ժո-
ղովրդեան, որ հակառակ այն վարձուրելի
հարուածներուն յաջողակ գիտնականներու
զարմանալի երկար շարք մը յառաջ բերած է,
մեր անկեղծ զարմանքն ու հիացումը յայտ-
նել եւ Հ. Ինգլիզեանի այս հիմնալի գործին
համար այս հայ ժողովուրդը միայն շնորհա-
ւորել կրնանք»:

6. Korrespondenz- und Offertenblatt für alle katholischen Geistlichen Deutschlands (München), 46 (1936), Nr. 3.

«... Պուզարկութեանց արդիւնքները շատ հետաքրքրական են եւ կը վկայեն թէ Ս. Գրքի պատմուածքները լաւ պատմական հիմ ունին»:

7. Dr. Benedikt Probst O. S. B.: Christlich-pädagogische Blätter (Wien), 85 (1935), էջ 265:

«... Առաջագիր հարցերը շատ յաջող կերպով ուսումնասիրուած եւ յառաջ բերուած առատ մատենագրութիւնը լաւ կերպով օգտագործուած են: Զրհեղելի հարցի մասին եղած ուսումնասիրութիւնն ոչ-մասնագէտի համար ալ գործնական արժէք ունի, թէեւ ամէն բանէ աւելի զուտ գիտական նկարագիր ունի»:

8. H. Philipp: Petermanns Geogr. Mitteilungen (Gotha), 1936, էջ 289:

«Հեղինակը կը բանայ պատմական աշխարհագրութեան քիչ մը անձանօթ երկիր մը: Այս գիրքն առ նուազն կը ցուցնէ թէ Հին Կտակարանը լաւ ծանօթութիւններ ունէր այս երկրի մասին, այնպէս որ այս աշխատասիրութիւնը հին արեւելեան ուսումնասիրութեանց համար օգտակարապէս պիտի գործածուի...»:

9. Jos. Henninger: Anthropos (Wien), Bd. 31, Heft 3/4, էջ 642:

«... Աշխատասիրութիւնն կ'ընձեռնէ դնահատելի նպատակ մը հին արեւելքը ճանչնալու համար: Մասնաւորապէս արժէքաւոր կը դառնայ գործնական հայ մատենագրութիւնն առատորէն օգտագործած ըլլալուն համար»:

10. W. H[engstenberg]: Byzantinische Zeitschrift (Leipzig), 36 (1936), էջ 239—240:

«... Հայաստանի եւ անոր հարեան երկիրներու աշխարհագրութեան ինչպէս եւ ազգագրութեան համար չափազանց յուսովի այս ուսումնասիրութեան արժէքն աւելի կը բարձրանայ 9 էջէ աւելի բաղկացած ազգրիւրներու ցանկով»:

11. A. Šanda: Archiv Orientální (Praha), 9 (1937), էջ 246—247:

«... Գրութեանս գլխաւոր ուժն եւ անոր մնայուն արժէքը յայնմ կայանալու է, որ ընթերցողը ունէ կերպով կազ ունեցող բոլոր նիւթերն իր ազգրիւրներով հոս դիւրամատչելի կերպով ամփոփուած կը դառնէ: Որովհետեւ հեղինակը զբարբարի լաւ հմուտ է՝ կը յուսանք իրմէ տակաւին ուրիշ նման գործեր հայկական ազգրիւրներու մասին՝ լուսաբանուած բեւեռագրերու եւ յոյն վկայութիւններով, ստանալ»:

12. Dr. Sahag Gokian: Ani (Bucureşti), I, պր. Գ. (1936), էջ 4:

«Դիւտ. Հ. Վահան Ինգլիզեանի այս հիմնաւեց գործը մանրակրկիտ խուզարկութիւններով մեծարժէք ճշգրտութիւններով մէջ, որ մթութիւններով լի է»:

13. V. Christian: Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes (Wien), 44 (1936), էջ 154:

«... Գլխաւոր մասը կը զբաւէ Արաբատ լեռը... , զոր հեղինակը ծանրակշիռ փաստերով հայկական Տաւրոսի արեւելեան կողմը կը փոխադրէ... : Այն աւանդութիւնն, որ Հայերն Աշկուզա-Սկիւթացիներու հետ յարաբերութեան մէջ կը դնէ, հեղինակը կը մերժէ իբրեւ պատմականօրէն անհիմն: Վերջին գլուխը վերջապէս հաւանական կը դարձնէ, որ Աստուածաշունչի մէջ յիշուած Թողարմայի բնակիչներն իբրեւ հայ համարելու է...»:

14. J. Lebon: Revue d'Hist. Eccl. (Louvain), 32 (1936), էջ 472:

«... Կը շատանանք մասնանիւր ընելով Հ. Ինգլիզեանի տեղեկութեան եւ հմտութեան ճոխութիւնն ու ընդարձակութիւնն եւ այն բաղմամբ կոչուները, զորոնք նա յառաջ կը բերէ քրիստոնեայ յոյն, լատին, հայ, ասորի եւ արաբ հեղինակներէն, որոնք խընդրոյ նիւթ կէտերուն աւանդական մեկնութեան վկայներն են: Այս մեծապէս ճոխ ուսումնասիրութեան ազգացոյցներն ու եզրակացութիւններն ազգահովապէս եւ իրաւամբ պիտի գրաւեն մասնագէտներու ուշադրութիւնը»:

Վ Ի Ե Ն Ն Ա, Մ Ե Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Պ Ա Ր Ա Ն

Adontz N., Sur la date de l'Histoire de l'Arménie de Moïse de Chorène. Extr. Byzantion, t. XI. 1936, p. 97—100.

Africana, transactions of the section of African language. (Transactions of the Marr Institute of Language and Mentality, vol. IX.) Moscow 1937, p. 198. Prix 9 r.

Bănăţeanu Vlad, La Traduction arménienne des tours participiaux grecs. Bucarest 1937, p. 154. Prix 200 Lei.

Mitteilungsblatt der deutsch-armenischen Gesellschaft. Berlin 1937.

Sakisian Arménag, Une Porte en bois sculptée arménienne de 1134. Extrait de «Artibus Asiae». Vol. VI, fasc. 3, 4, p. 221—229.

Sbath R. P. Paul, 1500 manuscrits scientifiques, très anciens, en arabe et en syriaque, découverts par — —. Extr. Bulletin de l'Institut d'Egypte, t. VIII, p. 21, 43.

— — «L'Arrivée au But dans l'art de la littérature», Ouvrage sur la Rhétorique par Germanos Farhat, Archevêque Maronite d'Alep. Extr. Bull. Inst. Eg. XIV, p. 275—279, pl. I—III.

— — Massime di Elia Metropolitanano di Nisibi (975—1056). Cairo 1936.

— — L'Ouvrage Géoponique d'Anatolios de Bérytos (IVe siècle). Manuscrit arabe. Extr. Bulletin de l'Institut d'Egypte, XIII, p. 47—54.

— — Manuscrit arabe sur la Pharmacopée hippiatrice, découvert par le R. P. — —. Extr. Bulletin de l'Institut d'Egypte, XIV, p. 79—81, pl. I—III.

— — Le livre des temps d'Ibn Massawaïh, médecin chrétien célèbre décédé en 857. Ouvrage annoté et publié pour la première fois. [Extr. du Bulletin de l'Institut d'Egypte, t. XV.] Le Caire 1933, 8°, p. 229—260.

— — Le formulaire des hôpitaux d'Ibn Bayan, médecin du Bimaristan Annacery au Caire au XIIIe siècle. [Extr. du Bulletin de l'Int. d'Egypte, t. XV.] Le Caire 1933, 8°, p. 7—80.

— — Bibliothèque de Manuscrits Paul Sbath. Catalogue t. III. Cairo 1934, 8°, p. 150.

Shaw A. A., The first printed Armenian Treatise on Geometry and Trigonometry. Reprinted from National Magazine, X, No. 81.936, p. 4.

Smirnov J. I., Der Schatz von Achalzoni. Aus dem Nachlaß von G. Tschobinatschwili herausgegeben. Tiflis 1934, 4°, S. 70 + XII.

Tchobanian Archag, Victor Hugo, Chateaubriand et Lamartine dans la Littérature Arménienne. Préface de Fernand Gregh. Paris 1935, p. XIV + 146.

The Contemporary Review. July 1936, New York.

Torkomian, Dr. Vahram, Les Anciens professeurs arméniens de la faculté de Médecine de Constantinople. Extr. des Comptes rendus du IX Congrès International d'Histoire de la Médecine. (Séance du 12 sept. 1932.) Bucarest, p. 7.

Werfel Franz, De Firti Dagene Pa Musa Dagh. I—II. oversatt av Charles Kent. Oslo 1935, 8°, p. 346 + 366.

— — De Fyrtio Dagarna pa Musa Dagh, översättning fran tyskan av Bertil Malmberg. Stockholm 1935, p. 606.

— — The forty days of Musa Dagh. New York 1934, 8°, p. 824.

Հ Ա Յ Ս Տ Ե Ս Ա Ի

Ա Ջ Գ Ա Յ Ի Ն Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ր Ա Ր Ա Ն

Պ Թ Գ

Բ Ե Լ Գ Ի Ա Ե Ի Յ Ա Յ Ե Ր Ը

Գ Ա Տ Մ Ա Ր Ա Ն - Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ր Ա Ր Ա Ն Տ Ե Ս Ո Ւ Թ Ի Ի Ն՝ Ե Ա . Դ Ա Ր Ի Ց Մ Ի Ն Չ Ե Ի Մ Ե Ի Օ Ր Ե Բ Ը Հ Ա Յ Ե Ա Ո Ղ Ո Վ Գ Դ Ի Ի՝ Բ Ե Լ Գ Ի Ա Յ Ի Ն Յ Ե Ց Ո Ւ Ն Ե Ց Ա Ն Ե Ա Ր Ա Բ Ե Բ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ի Ի Վ Ի Ա Յ

Գ Ր Ե Ց

Ա . Ս Ա Ր Ո Ւ Ի Ա Ն

Վ Ի Ե Ն Ն Ա

Մ Ե Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Պ Ա Ր Ա Ն

1937

8°, էջ 253: Գինն է՝ Գ. Փր. 2.—: